

MARX'IN CEHENNEMİ
KAPİTAL'İN SİYASET TEORİSİ

WILLIAM CLARE ROBERTS

ÇEVİREN
KADİR GÜLEN

WILLIAM CLARE ROBERTS

Yazar, siyaset bilimci. Doktora derecesini Pennsylvania Eyalet Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden aldı. McGill Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde çalışmaktadır. Ayrıca Montreal Üniversitesi'ne bağlı Etik Araştırmaları Merkezi'nde (CRE) araştırmacı olarak da görev yapmaktadır. Siyaset teorisi alanında uzman olan Roberts'ın çalışmaları özellikle Marx ve Marksizm, Antik Yunan siyaset felsefesi, klasik siyasal iktisat ve 19. yüzyıl sosyalizmleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

KADIR GÜLEN

Bursa'da doğdu (1986). Selçuk Üniversitesi'nde İktisat okudu (2010). *Yurt ve Dünya*, *Bibliotech*, *Praksis*, *Kitaplık* gibi dergilerde yazdı. Ankara Üniversitesi Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalından “Heidegger’in Hegel Felsefesinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi” isimli teziyle mezun oldu (2018). Başlıca çevirileri: Thomas E. Wartenberg, *Küçük Çocuklar İçin Büyük Fikirler* (2018, Senem Kurtar ile); Erica Chenoweth ve Maria J. Stephan, *Sivil Direniş Neden İşe Yarar* (2018); Bryan Turner ve Simon Susen (ed.), *Pierre Bourdieu'nun Mirası* (2019); Frederick C. Crews, *E. M. Forster'da Hümanizmin Tehlikeleri* (2020); Brent Adkins, *Arzu ve Ölüm* (2020); *Krydan Köşeden Marksizm Kılavuzu* (2021); Charles Taylor, *Hegel ve Modern Toplum* (2021); Molly Farneth, *Hegel'in Toplumsal Etiği* (2021); Sarah Harasym (ed.), *Kayıp Yüzleşme* (2021), Robert Axelrod, *İşbirliğinin Evrimi* (2023), Lawrence H. Keeley *Uygarlıktan Önce Savaş* (2023); Stanton Samenow, *Suçlular Nasıl Düşünür?* (2023); Jan Bremmer ve Herman Roodenburg, *Mizahın Kültürel Tarihi* (2024); Eva Illouz, *Modern Ruh* Kurtarmak (2024).

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 13

I

GİRİŞ

KAPITAL’İ YENİDEN OKUMAK 17

1. *Kapital’i Bir Siyaset Teorisi Olarak Okumak* 21

2. *Kapital’i Bir Siyaset Teorisi Olarak Okumak* 29

3. *Argümanın Ana Hatları* 41

2

TAENARUS: CEHENNEME GİDEN YOL 46

1. *Sorunun Öğeleri* 52

1.1. *İpuçları ve Olanaklar* 54

1.2. *Önceller* 59

2. *Toplumsal Cehennem* 64

2.1. *Cehennem Metaforunun Fourier’deki Kökenler ve* 66

Fouriercilik

2.2. *Proudhon’un Kaydettiği İlerleme* 69

3. *Marx’ın Yeraltı Yolculuğu* 77

3.1. *1859’a Önsöz* 78

3.2. *Proudhonculukla Karşılaşma* 83

3.3. *Marx’ın Siyasal İktisat Eleştirisi* 93

4. *Sonuç* 98

3

STYX: PİYASANIN ANARŞİSİ 100

1. *Cumhuriyetçi Sosyalizm ve Paranın Gizemi* 104

1.1. *Kendine Hâkim Olamama ve Yönetilme İhtiyacı* 105

1.2. <i>Cumhuriyetçiliğin Sorunu</i>	110
1.3. <i>Paranın Gizemi</i>	122
2. <i>Marx'ın Yaptığı Yenilikler</i>	127
2.1. <i>Para Gizeminin Sırrı</i>	129
2.2. <i>Emek Değer Teorisi Değil, Değer Emek Teorisi</i>	134
3. <i>Fetişizm ve Tahakküm</i>	139
3.1. <i>Toplumsal Tahakkümün Mikro Temelleri</i>	141
3.2. <i>Yapısalcılığın Anlamı</i>	157
4. <i>Sonuç</i>	168
	4
DIS: DOĞAYA AYKIRI BİR GÜÇ OLARAK SÖMÜRÜ	171
1. <i>Kapital'den Önce Sömürü</i>	177
1.1. <i>Saint-Simon'un İnsan Sömürüsü Öğretisi</i>	180
1.2. <i>Proudhon ve Kapitalist Feodalizm</i>	187
2. <i>Kapital'de Kapitalist Sömürü</i>	194
2.1. <i>Sömürünün Gayrişahsileşmesi</i>	196
2.2. <i>Kapitalist Sömürünün Devrimci Kapasitesi</i>	203
2.3. <i>Sınırsız Artık Emek İhtiyacı</i>	208
3. <i>Doğaya Karşıt Bir Güç Olarak Sömürü</i>	214
4. <i>Sonuç</i>	227
	5
MALEBOLGE: SAHTEKÂRLIK OLARAK KAPİTALİST ÜRETİM TARZI	231
1. <i>İnsan Yüzlü Sermaye</i>	241
1.1. <i>Kolektif Güç</i>	246
1.2. <i>Birlik</i>	249
2. <i>Sahtekârlık Canavarları</i>	255
2.1. <i>Geryon: "Likurgus Atölyesi"nin Alanında</i>	260
2.2. <i>Cacus: Ücret Sahtekârlığı</i>	269
2.3. <i>Antaeus: Sefaletin Birikimi</i>	275
3. <i>Sonuç</i>	285

	6	
COCYTUS: İHANET VE KAMULAŞTIRMANIN ZORUNLULUĞU		290
1. Bir Sorun Olarak İlkel Birikim		299
1.1. Saint-Simoncu Bir Tekrar mı?		301
1.2. Marx'ın Radikal Tarihi		305
1.3. İhanet ve Kapitalist Düzenin Doğuşu		311
2. Olumsuzlamanın Olumsuzlanması		320
2.1. Hegelci Bir Koltuk Değneği mi?		323
2.2. Tanta molis erat. . .		328
2.3. Sermayeden Çıkış		335
3. Sonuç		342
	7	
	SONUÇ	349
1. Marx'ın Ebeliği		354
1.1. Sosyalist Hareketin Amaçları		356
1.2. İşçi Sınıfının Kendini Kurtarması		364
2. Gelecek Ne Getirecek?		374
2.1. Cumhuriyetçilik Olarak Owencılık		377
2.2. Owencılık Olarak Cumhuriyetçilik		384
3. Sonuç		390
	KAYNAKÇA	394
	DİZİN	421

I
GİRİŞ
KAPİTAL’İ YENİDEN OKUMAK

Ölüm haberi New York City’ye ulaştığı zaman “çeşitli meslek, sendika, sivil toplum ve diğer örgütlerin temsilcileri”, “Karl Marx’ın adını onurlandırmak bundan böyle bütün özgürlük tutkunlarının görevidir” diyen bir basın açıklaması yayımlamışlardı.¹ Bu talep 20. yüzyıl boyunca neredeyse anlaşılabilir bir hâl aldı. “Özgürlük”, sosyalizm ve komünizm karşıtlığının parolası olup çıktı. Bahsi geçen emekçilerin ve sosyalistlerin iddia ettiği gibi Marx’ın bugüne dek “ezilmiş bütün insanların kurtuluşu”nun sadık bir savunucusu olarak görülmesi bugün çağdışı değilse bile tuhafmış gibi görünüyor. Adalet mi? Elbette. İlerleme, bilim, eşitlik, evrensel dayanışma? Hepsi tamam ama ya özgürlük? Marx’ın bu konuda “bütün özgürlük tutkunlarına” sunabileceği neler var?

Bu kitabın başarması gereken bir iş varsa, söz konusu basının açıklamasını yalnızca anlaşılır değil, aynı zamanda akla yatkın ve kabul edilebilir de kılmaktır. Marx’ın eleştirel kapitalizm teorisi, sermayenin hâkimiyetini karmaşık ve yerkürenin tamamını kapsayan bir tahakküm sistemi olarak analiz etmişti. Marx *Kapital*’de bu sistemin mekanizmalarını analiz etmenin ve özgürlük kavramını bu sistemi ortadan kaldırma ya izin verecek şekilde yeniden inşa etmenin yollarını arıyordu. Marx’ın *Kapital*’inin layıkıyla değerlendirilebilmesi için, belirli bir siyasi bağlamda kaleme alınmış ama aynı zamanda modern dünyada özgürlüğe dönük meydan okumalar ve özgürlük olanakları hakkında uzun erimli etkiye sahip bir

¹ “Reported Death of Karl Marx,” *New York Times*, March 16, 1883.

şeyler söyleme arayışında olan bir siyaset teorisi metni olarak ele alınması gerekiyor.

Benim bu kitapta ileri sürdüğüm argüman ise iki parçadan oluşuyor. İlk olarak Marx'ın *Kapital*'de sermayenin hâkimiyetiyle ilgili neyin yanlış gittiğine dair kesin bir inceleme kaleme almak gibi muazzam bir arzusu olduğunu ve bu arzusunu muazzam bir edebî çerçeveye bağladığını ileri sürüyorum: Dante'nin *Cehennem* adlı ünlü yapıtının kapitalist üretim tarzının "toplumsal cehennemi"ne düşüş olarak yeniden yazılması. Bize dünyanın kötülüğüyle yüz yüze gelmesinin ruhunu hidayet yolculuğuna nasıl hazırladığını anlatan Dante'nin sahneye koyduğu elbette kendi bireysel kurtuluş öyküsüydü. Ama Dante'nin hacısının aynı zamanda cehennemlik günaha düşüşü ve tanrısal lütufla dirilişi bütün inananlar tarafından tekrar edilebilir olmalıydı ki bu da onun Sıradan Biri olmasını gerektiriyordu. Diğer taraftan okurlarına yalnızca bu "cehennem makinesi"nin nasıl işlediğini² değil, aynı zamanda yeni bir dünya inşa etme çabalarında hangi tuzaklardan kaçınmaları gerektiğini öğrenebilsinler diye ekonomik düzenin alt katmanlarında yer alan girintilerde rehberlik eden Marx kendisini proletaryanın Vergilius'u olarak görüyordu.

İkinci olarak ben *Kapital*'in, Marx'ın bu büyük arzusunu gerçek kılma girişimini anlamak için başyapıtını kaleme aldığı 1860'lar ve 1870'lerin Fransası ve İngilteresi'nde hâkim konumda bulunan diğer sosyalizm ve popüler radikalizm çeşitlerinin eleştirel bir yeniden inşası ve bunlara verilmiş bir cevap olarak okunmasının en iyi yol olduğunu öne sürüyorum. Birbiriyle yarışan bu söylemler –Owencılığın, Fourierciliğin ve Saint-Simonculuğun³ kalıntıları, James Bronterre

² Jameson, *Representing Capital*, 146.

³ Booth, *Saint-Simon and Saint-Simonism*; Iggers, *The Cult of Authority: The Political Philosophy of the Saint-Simonians*; Harrison, *Robert Owen and the Owenites in Britain and America*; Garnett, *Co-Operation and the Owenite Socialist Communities in Britain, 1825-45*; Claeys, *Machinery, Money, and*

O'Brien'in sosyal cumhuriyetçiliği⁴ ve en önemlisi de Pierre-Joseph Proudhon'un karşılıklılığı⁵ [*mutualism*]- *Kapital*'i kaleme aldığı sırada Marx'ın ilgilendiği meselelerin ön sıralarında yer alıyordu. 1864'te Uluslararası İşçi Birliği'nin (UİB) kurulması⁶ ve Marx'ın bu birliğin devrimci siyasetin yenilenmesinin tohumlarını bünyesinde barındırdığına ilişkin kanaati, binlerce sayfadan oluşan el yazmalarını ve notlarını yayımlanabilir bir metne dönüştürmesi için onu harekete geçirmişti. Marx bu kitabın yeniden dirilen işçi hareketi için kılavuz niteliği taşıyan teorik bilgiler sağlayacağını ümit ediyordu. *Kapital*'in bu statüye erişebilmesi için Marx'ın kendi bakış açısının işgal etmeye başlayacağını umduğu siyasal manzaraya egemen olan düşman kampların var olan beylik teorik laflarını ya benimsemesi ya bunların altını oyması ya da bunlarla açıkça karşı karşıya gelmesi gerekiyordu. Bu yüzden benim kitabım Marx'ın kapitalizm eleştirisini ortaya koymak adına onun diğer sosyalistlerden yaptığı alıntılarını ve onlara karşı ileri sürdüğü argümanları incelemektedir; bu sosyalistlerin büyük bir kısmı söz konusu yazarlara aşına olmayanlar açısından gizli kalmayı sürdürüyor.⁷

Marx'ın görkemli tutkuları ile işçi birliğinde girdiği grup içi çatışmalar birbirinden ayıramayacak denli iç içe geçmiştir. Modernliğin bir "toplumsal cehennem" olduğu fikri ilk olarak Charles Fourier ve himayesindeki Victor Considérant tarafından öne sürülmüş ve Pierre-Joseph Proudhon'un çalışmalarında insanlığın yeraltı dünyasına inişinin ve oradan

the Millennium; Claeys, *Citizens and Saints*; Pilbeam, *French Socialists before Marx*; Pilbeam, *Saint-Simonians in Nineteenth-Century France*.

⁴ Plummer, *Bronterre*; Claeys, *Citizens and Saints*, pt. III.

⁵ Puech, *Le Proudhonisme dans l'Association internationale des travailleurs*; Hoffman, *Revolutionary Justice*; Prichard, *Justice, Order, and Anarchy*; Vincent, *Proudhon and the Rise of French Republican Socialism*.

⁶ Collins and Abramsky, *Karl Marx and the British Labour Movement*; Braunthal, *History of the International*; Stekloff, *History of the First International*.

⁷ Kitap boyunca "kapitalizm" sözcüğünü "kapitalist üretim tarzının hâkim olduğu" toplumlar için kapsayıcı bir terim olarak kullanacağım (Marx, *Capital*, 1:125; MEGA, II.6:17; MEGA, II.7:19).

kaçışının metaforik bir tarihine dönüştürülmüştü. Dante'nin Cehennemini yapılandıran ahlaki kategoriler –nefsine hâkim olamama, şiddete başvurma, sahtekârlık ve ihanet– erken dönem sosyalizmin ahlaki söyleminde yaygın olarak kullanılan ifadelerdi. Aslına bakılırsa Hıristiyan ve sivil cumhuriyetçi söylemlerden ortaya çıktığı hâliyle erken dönem sosyalizminin büyük bir bölümü bu kategorilerin toplumsal meselelere uygulanmasından ibaretti ve bu durum Marx ile onun daha ahlakçı öncelleri ile çağdaşları arasında canalcı bir ihtilaf noktasıydı. Marx'ın ayrıksı tarafı, düşmanlarının ya siyasal iktisattan kaçınmaları ya da Proudhon gibi onun sınırlarını aşmak istememeleri bağlamında gündeme gelir. Siyasal iktisadın dünyasını *geride* bırakmak için onu bir ucundan diğerine *kat etmek* gerektiğini gören yalnızca Dante'yi takip eden Marx'tır. Dante'nin hacısının yolculuğunda olduğu gibi bu yolculuk da dönüştürücüdür. Fakat Dante'ninkinden farklı olarak Marx'ın atıldığı serüven gayrişahsi ve gayriahlakiydi. Marx bütün bu kötülüklerin sorumlusunun sermaye tarafından tahakküm altına alınan bireyler değil, her yeri kuşatan bir tahakküm sistemi olarak sermaye olduğunu ortaya koymak için Dante'nin nefesine hâkim olamama, şiddet kullanma, sahtekârlık ve ihanet nedeniyle cehenneme düşüş anlatısını kendi metninde yeniden kurgulayacaktı.

Dolayısıyla elinizdeki kitap her ikisini de takip ederek bu iki izlekten yalnızca birinin iç yüzünü araştırmaktadır. Marx'ın yazdığı bağlamı ve tasarılarını bir arada ele alan bu çalışma Marx'ın UIB'nin ilk yıllarında diğer sosyalist teorisyenlerle giriştiği kavgaların kendisi tarafından *Kapital*'e nasıl dönüştürüldüğünü ortaya koyup tarihte ilk kez kapitalist üretim tarzının ve onu analiz eden siyasal iktisadın iç işleyişini proletaryanın hem kendisini hem de dünyayı özgürleştirmek için inmesi gereken bir Cehennem olarak açığa vuran *Kapital*'in arzusunu gün yüzüne çıkarıyor.

1. *Kapital'i Bir Siyaset Teorisi Olarak Okumak*

Benim buradaki argümanım yönelimini Marx'ın yapıtının bir-takım edebî yönlerinden –mecazları ve metaforları işe koşması, kinayeler ve alıntılar yapmasından– alıyor. Yine de *Kapital'i* edebî bir eser olarak değerlendirmiyorum. Aksine onu bir siyaset teorisi çalışması olarak ele alıyorum. Kitaptaki mecazlara, metaforlara, kinayelere ve alıntılara yorumlanması gereken simgeler olarak, teorik kavramlarla ayrıntılandırılacak sezgilerin dilsel izleri olarak yaklaşılmaktadır. Marx da dâhil olmak üzere sosyalistlerin ve komünistlerin sermayeyi vampir diye isimlendirdikleri zaman yaptıkları budur çünkü bu metafor onlara uygun gibi görünüyor. Metaforun uygunluğu salt bu metaforun ayrıntılarıyla açıklanmasından ibaret olmayan bir dil içerisinde ele alınıp ifade edilebilir. Sermayenin hem insan varoluşundan daha önsel olan hem de sermayeden daha doğal ve canlı bir şey (emek) üzerindeki asalak olduğu düşüncesi ayrıntılı biçimde açıklanabilir. Bu sezgilerin kendi örtük varsayımları vardır ve bu varsayımlar su yüzüne çıkarılabilir. Vampir metaforunun sermaye aleyhinde ima ettiği yargı, bu detaylı açıklama sürecinde metafordan bağımsız bir şekilde ele alınmaya başlanabilir ve az çok ikna edici bir şekilde incelenebilir.

Bir söylem içerisinde dolaşımda bulunan metaforlar, kinayeler ve formüller o söylemin genel kavrayışının dayanak noktalarıdır; belirli bir yazarlar ve okuyucular topluluğu bünyesinde bir ifadeye bariz bir inandırıcılık ve çekicilik, diğer toplulukların üyelerine ise bariz bir tuhaflık hissettiren uğraklardır. Siyasi söylem çoğu durumda kişinin bağlılığına işaret etmek ve müttefiklerini yeniden bir araya toplamak adına böylesi aşinalıkların hatırlanmasını, tekrar edilmesini, cilalanmasını ve yaygınlaştırılmasını amaçlayan bir pratiktir. İnsanlara öncelikli bağlılıklarını ve dünyayı anlamlı kılan ortak anlatılarını bu söyleme yönlendirerek hatırlatır.

Örneğin gençlik yıllarımın geçtiği Güney Dakota'da siyasi